

מעמדו של כהן מומר שחזר בתשובה

ראשי פרקים

1. הצגת הבעיה.
2. שיטת רב נטרונאי גאון.
3. שיטת רגמ"ה.
4. שיטת רש"י ובעלי התוס'.
5. שיטת הרמב"ם.
6. הטור והשו"ע.
7. סיכום.

1. הצגת הבעיה

השאלה מה מעמדו של כהן מומר שחזר בתשובה, תלויה, כמובן, בשאלה מה מעמדו של ישראל מומר. נחלקו בכך הגאונים - רב שרירא גאון סובר, שלא פוקעת ממנו קדושת ישראל. לעומתו, מר יהודאי סובר, שקדושת ישראל פוקעת ממומר.¹

ברור, שלשיטתו של מר יהודאי, כהן מומר שיחזור בתשובה, לא יחזור למעמדו ככהן, שהרי כשהמיר, פקעה ממנו קדושת ישראל (וכ"ש קדושת כהונה) ועתה כאשר הוא שב יהיה כישראל (ואולי אפילו כגר). שיטתו של מר יהודאי נדחתה מההלכה, ולכן לא נדון בה כאן.²

1. ראה מרדכי יבמות פרק החולץ סי' כט וכן מגיד משנה הל' יבום וחליצה פ"א הל' ו.
 2. למעוניינים בהרחבה בנושא זה - קובץ עבודות תורניות שיעור א' חשמ"ח, ואורות עציון י"ט מאמרו של הרב מוטי גורמן. כמו כן ברצוני להוסיף כאן מקור נוסף בנושא זה. בקובץ "גנוזות" ספר שני עמוד פד, מופיע פסק של הרי"א: "מנין שהמשומד צריך ליתן גט לאשתו היהודית? שנאמר: 'והעולה על רוחכם היו לא תהיה', פי' היו מחשבין ישראל להשתמר, ולא תהיה להם קדושה, ואמר להם הנביא אותה המחשבה, שאתם חושבים שתהיו גוים ולא תהיה בכם קדושה, היו לא תהיה, אע"פ שיהיו גוים ועובדי ע"ז, עדיין הקדושה תהיה עליהם. מכאן, שהמשומד צריך ליתן

- לאחר שאמרנו, שישראל מומר לא מפקיע עצמו מקדושת ישראל, יש שלש אפשרויות להבין מה יהיה מעמדו של כהן מומר:
1. אע"פ שקדושת ישראל לא פקעה ממנו, קדושת כהונה, שמעלתה גדולה יותר, פקעה ממנו, לכן כשישוב יהיה כישראל סתם, אך לא ככהן.
 2. כשם שלא הפקיע עצמו מקדושת ישראל, כך לא הפקיע עצמו מקדושת כהונה.³
 3. מכיון שחילל את כהונתו - כהונתו מתחללת, אולם חילול הכהונה לא מפקיע את עצם הכהונה ממנו. זרעו, שיוולד ממנו יהיה כשר לכהונה, שהרי עצם הקדושה לא פקעה, אלא רק בו עצמו היא מחוללת. כלומר, יש לחלק בין תפקידו ככהן לקדושת הכהונה - סגולת הכהונה.

הסוגיא עליה התבססו הדיונים בנושא זה, היא בעיקר, הסוגיא במנחות דף קט ע"א-ע"ב. אומרת המשנה:

"הכהנים, ששמשו בכית חוניו לא ישמשו במקדש, שבירושלים, ואין צריך לומר לדבר אחר, שנאמר: 'אך לא יעלו כהני הבמות אל מזבח ה' בירושלים כי אם אכלו מצות בתוך אחיהם' - הרי אלו כבעלי מומין חולקין ואוכלין ולא מקריבין"

בגמרא נחלקו רב נחמן ורב ששת לגבי שחט לע"ז, השתחויה לע"ז והודה לע"ז, אם עבודתו כשרה או לא, אך ברור שהם מסכימים עם דין המשנה, שבכל מקרה "הרי אלו כבעלי מומין חולקין ואוכלין ולא מקריבין".

מכאן ברור, שהאפשרות הראשונה שהעלנו, שקדושת הכהונה פקעה ממנו, אינה נכונה, שהרי אם הוא כישראל מדוע חולק ואוכל ככהן בעל מום?

אם כך, האפשרויות העומדות בפנינו הן השניה והשלישית, דהיינו, או שהוא עומד בקדושתו ובכהונתו, כפי שהיה קודם שהמיר, או שכהונתו מחוללת, אך עצם קדושת הכהונה לא מסתלקת.

גט לאשתו היהודית, וחייב על כל דבר ודבר ככני היהודי כדמפורש בכתובות, כי הקדושה לא תצא ממנו לעולם".³ לשיטה זו יתכן ונקנוס אותו, או נעניש אותו מסיבה חינוכית אחרת ולכן יפגעו זכויות שונות שלו, אך בעצם הקדושה הוא עדיין עומד.

2. שיטת רב נטרונאי גאון

רב נטרונאי גאון התייחס לבעיה זו בארבע תשובות.⁴

בתשובה הראשונה הוא קובע ללא נימוק:

"כהן, שנשתמד, וחזר בו, זה הוא ככהן בעל מום אוכל בתרומה, אבל אינו עולה לדוכן ולא יקרא תחילה בכהן".

נימוק נוסף ביחס לעליה לתורה ראשון:

"ואם קורא בתורה תחילה, יש חילול לתורה בכך, שיאמרו ישראל אנו עומדים בחזקתינו ובעלי מצוות, וזה פרש ופקר ויצא מן הכלל, עכשיו שחזר לא די שיהיה כמותינו".

גם טעם זה נראה טעם 'חינוכי' ואיננו טעם מהותי.

בתשובותיו הבאות הוא מעלה מס' נימוקים לפסול זה.

1. מהשמים נתנו לכהן מעלה כאשר הוא עומד בקדושתו, כדכתיב "וקדשתו". כמו כן, חכמים עשו לו מעלה מפני דרכי שלום בעלמא (כגון עולה ראשון לתורה). אך כאשר הוא חילל את קדושתו, מכיון שנדחה נדחה. וז"ל:

"ומנלן דאמרינן בכהן דאידיחי אידיחי? דתנן 'הכהנים ששימשו בבית חוניו...'. אבל לאכול חלה בזמן הזה - אוכל, מידי דהוה אכהנים בעלי מומין, שפסולין לעבודה ואוכלין מתנות כהונה." 5.

לפי טעם זה ברור, שרב נטרונאי הלך בדרך השלישית שהעלנו. כיון שחילל את כהונתו הרי היא מחוללת, וגם כאשר שב לא יועיל, כיון שנדחה נדחה. אולם עצם הקדושה הרי לא פוקעת ממנו, שהרי מותר במתנות כהונה.

2. ביחס לברכת כהנים כתב וז"ל:

"ומאן דפריס ידיה צריך למיהוי מיושר בדרכיו, מצוין באורחותיו, דצריכינן למיחתם ברכתא מן שמיא על ידיה... וזה, כיון שחילל קדושתו, מה הנאה יש בנשיאת כפים שלו, ובאיזה צד מברך אשר קדשנו בקדושתו של אהרון, והוא חילל קדושתו".

גם כאן יש דגש על חילול הקדושה.

4. אוצר הגאונים ניטין עמ' 132-133. שבלי הלקט ל"ג. 5. טעם דומה ראה תוס' מנחות קט.

ד"ה 'לא ישמשו' בשם ספר הזהיר.

לסיכום: רב נטרונאי גאון סובר, שכהן, שהמיר דתו, חילל את כהונתו, ולכן גם כששב, כיון שנדחה ידחה. מטעם זה הוא אינו עולה ראשון לתורה ואינו נושא כפיו, אולם עצם הקדושה לא פוקעת, ולכן מותר במתנות כהונה, וזרעו כשר לכל דבר שבכהונה. כלומר, הכהונה, כתפקיד מקודש התחללה ופקעה ממנו, אך כקדושה עצמית עדיין קיימת בו.

3. שיטת רבינו גרשום מאור הגולה

לרבינו גרשום מ"ה תשובה ארוכה בנושא זה המופיעה במחזור ויטרי⁶, ומקומות נוספים בקצרה⁷:
 רבינו גרשום חולק על רב נטרונאי גאון, וסובר, שכהן מומר ששב, עומד בקדושתו, וחוזר למעמדו כבתחילה.
 מסגנון דבריו בתשובתו, נראה, שעמדו לפניו תשובותיו של רב נטרונאי גאון, ושהוא משיב על טענותיו.
 הנימוקים שהוא מעלה להיתר הם -

1. "כיון שעשה תשובה ראוי לעלות לדוכן, ולישא את כפיו, ואע"ג דכתיב 'וקדשתו', לכל דבר שבקדושה... כיון שחזר, חזרה בו קדושתו, ולא פקעה ליה קדושתיה".

בדברים אלו יש תשובה לדבריו של רב נטרונאי גאון, שכהן מומר מכיון שנדחה נדחה. רגמ"ה מנמק את דבריו מהסוגיא במנחות (ממנה הוכיח רב נטרונאי הפוך):

"שנאמר: 'אך לא יעלו כהני הבמות אל מזבח ה' בירושלים' ואומר: 'כי אם אכלו מצות בתוך אחיהם'. ותנן התם: 'הרי הן

6. מחזור ויטרי סי' קכה. 7. שבלי הלקט ל"ג. כלבו סי' קכח, אורחות חיים הל' נשיאת כפים טז, רקנטי סי' מא, מרוכי מגילה סי' תתיח, תוס' ר"ה 'וכי מהדר' סוטה דף לט ע"א ועוד.

כבעלי מומין חולקין ואוכלין' ובעלי מומין קדושה יש בהם שאלמלא יש בהם קדושה ומחוללים הם, היאך אוכלים וחולקים בתרומה ובקודשי קודשים? אלא פשיטא קדושה יש בהן והרי הן ככהנים בעלי מומין ואסורים בזונה וחללה ואסור ליטמא למתים... וראוי לישא כפיו כמו בעלי מומין... וקורא ראשון בתורה, שאם אי אתה אומר כך אמאי תנא הרי הם כבעלי מומין, ניתני נפסלין מן הכהונה, אלא ש"מ דתנן תנן דלא תנן לא תנן".

מדברים אלו ברור, שלדעתו של רגמ"ה, כהן מומר לא מפקיע עצמו מקדושת כהונה, וכשחוזר הרי הוא עומד בקדושתו. אמנם עשה עצמו כבעל מום, ולכן פסול לשרת במקדש, אך לשאר דברים - כשר.

2. ביחס לטענה, שיפסל לישא כפיו, כי חילל קדושתו (הטעם שמעלה ר' נטרונאי גאון), אומר רגמ"ה:

"וא"ת והרי כתיב: 'ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם' והקב"ה מסכים על ידיהם, וזה שעזבו הק' הק' עזב אותם, שנאמר: 'ועזבני והפר את בריתי וחרה אפי ועזבתים'. כבר כתוב ע"י נביאיו: 'שובו אלי ואשובה אליכם' וכיון ששב קבלו המקום ומסכים על ידו בכדכתו. הלכך אין לנו ראייה לא מן המקרא ולא מן המשנה לפוסלו"

3. ביחס לטענה, שלא יקרא בתחילה בתורה כי יאמרו ישראל: אנו שעמדנו בקדושתינו, לא דיו זה שפקר, שיהיה כמותינו. אומר רבינו גרשום, שיש בכך הונאת דברים, שהרי בכך שלא מעלים אותו ראשון לתורה, כאילו אומרים לו 'זכור מעשיך הראשונים'.

עוד הוא מוסיף טעם נוסף, שבכך אתה מרפה ידיהם של בעלי תשובה- "וא"ת לא יעלה לדוכן ולא יקרא בתורה תחילה מהרהר בלבו לשמרו ואומר אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה וימנע מעשות תשובה".

הרקנטי מביא טעם נוסף בשם רבינו גרשום⁸: "ואין אומרים לאדם

8. פסקי רקנטי סי' מא.

הוסף רשע ותמנע מהמצוות".

אך מצאנו תשובה אחרת של רבינו גרשום העוסקת באותו ענין, המכריעה הפוך 9 :

"... והשיב להם שאינו ראוי להיות כהן ולעלות לדוכן ולקרות בספר תורה תחילה מפני שהורה לע"ז, וזה שימושו. ותנן: 'כהן ששימש בכית חוניו לא ישמש במקדש בירושלים, ואין צורך לומר לדבר אחר שנאמר אך לא יעלו כהני הכמות'."

אפשר לפתור סתירה זו בשתי דרכים:

1. בתשובה הראשונה מדובר שהמיר דתו סתם, ואילו בתשובה השניה מדובר "שהורה לע"ז", כלומר, ששימש בתפקיד מרכזי בעבודה זרה.
2. בתשובה הראשונה מדובר שהמיר דתו באונס, ואילו בתשובה השניה המיר דתו מרצון.

לפתרון השני לסתירה ניתן להביא סיוע מסוים מתשובתו של ר' אליעזר הגדול, תלמידו של רגמ"ה 10 :

"והשיב, שזרעו כשר לכל דבר שבקדושה ושככהונה, שאין זרע כהן מתחלל, אלא אותו שנולד מהפסולה לו כגון אלמנה לכהן גדול, גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, ואותו עצמו הכשיר לקרות בתורה תחילה ולהפריש לו חלה, ולא פסול כ"א לנשיאת כפים, דאיתקש לשירות דכתיב: 'לפני ה' לשרתו ולברך בשמו' ועושהו כבעל מום לשירות לפי שנשתמד מרצונו אבל לכל דבר כהונה הכשירו".

כלומר, ר' אליעזר הגדול מחמיר בכהן שנשתמד לרצונו, בנשיאת כפים. אולי, אפשר לומר, שגם תשובתו של רגמ"ה שהחמירה (גם בעליה לתורה) עוסקת בנשתמד לרצונו דוקא. לסיכום שיטתו של רגמ"ה - באופן מהותי כהן מומר נשאר בקדושתו, וכאשר הוא שב חוזר למעמדו כבתחילה, אמנם עשה עצמו כבעל מום. לכן אין למנוע ממנו לשאת כפיו ולקרות בתורה תחילה. ולא נקנוס אותו בכך משום אונאת דברים ונעילת דלת בפני שבים.¹¹

9. קובץ חלפיות שנה ו' עמ' 153-156. אמנם יש בעיה מסוימת לזהות תשובה זו עם רגמ"ה, שהרי הראשונים לא הזכירו אותה כלל בשמו, אף לא ראשונים שהיו סמוכים לזמנו, אך אין זו ראייה מוחצת. 10. תשובות בעלי התוס' מהדרות איגיס עמ' 45-46, השאלה והתשובה. 11. יתכן ויש מקום לחלק בין מומר באונס לומר לרצונו. ואכמ"ל.

4. שיטת רש"י ובעלי התוס'

באופן פשוט רש"י הלך בדרכו של רגמ"ה, והבין, שכהן מומר, ששב, חוזר לקדושתו, אך עשה עצמו כבעל מום. הוא מסביר, שמום זה אינו בעל משמעות בזמן הזה, והינו משמעותי רק לגבי שירות בביהמ"ק. הדברים מופיעים באורך בתוס' במנחות ובקיצור במס' מקומות נוספים, ואלו דבריו¹²:

"ורש"י פירש (בתשובה לגבי כהן מומר) דכשר, וזה לשונו - הרי אלו כבעלי מומין וכו' מהכא נפקא לן, דכהן שהמיר דתו וחזר בתשובה כשר לדוכן, שהרי לא מצינו כהן בעל מום שיהא פסול לדוכן אלא אם היה לו מום בידיו כדאמרינן במגילה (כד:): מפני שהעם מסתכלין בו¹³. ותו, הא דקתני לא ישמשו במקדש בירושלים, ולהכי איצטריך בירושלים לאשמועינן דבנוב וגבעון היו מותרין לשמש, כל שכן בזמן הזה שאין שירות ואין מקדש, דודאי כשר לדוכן ולקרות בתורה תחילה. ותו אמרינן (תענית כז.) אי מה משרת בעל מום לא, אף מברך בעל מום לא? ת"ל: לעמוד לשרת. לעמידה הקשתיו ולא לדבר אחר. עד כאן לשונו"

התוס' בתענית הלך בדרכו של רש"י, ואף הוא רואה כהן מומר כבעל מום¹⁴:

"... אם כן, נראה דלענין נשיאת כפים, כהן בעל מום נושא כפיו, ומכאן יש להוכיח, דכהן שהמיר דתו נושא כפיו וכשר לישא כפיו ולקרות בתורה כמי שלא המיר...".

12. מנחות דף קט ע"א ד"ה 'לא ישמשו'. ובקיצור - אורחות חיים הל' נשיאת כפים טז, הגהות מימוניות הל' נשיאת כפים פט"ו הל' ג ס"ק ג. ועור. 13. כלומר אע"פ שכהן מומר הוא כבעל מום, אין מום זה מום בידיו ולכן אינו פסול לדוכן. 14. כז ע"א ד"ה 'אי מה'. ובאותה שיטה הלך גם הר"ש משאנץ, ראה מרדכי מגילה תתיח ובהג"מ הל' נשיאת כפים פט"ז ה"ג.

לסיכום - רש"י ובעלי התוס' אומנם לא דנו ישירות בשאלה האם פקעה קדושתו של כהן מומר והאם התחלל מכהונתו, אך מדבריהם ברור, שהם הלכו בדרכו של רגמ"ה, וסברו שהוא עומד בקדושתו ולא התחלל מכהונתו. אמנם עשה עצמו כבעל מום, אך זה דוקא לענין שירות במקדש, ואין לזה נ"מ לזמן הזה.

5. שיטת הרמב"ם

הרמב"ם פותח את פרק טו מהל' נשיאת כפים כך:
 "ששה דברים מונעים נשיאת כפים: הלשון והמומין והעבירה וכו'..."

בהמשך הפרק הוא הולך ופורט כל מונע ומונע בפני עצמו. בהלכה ג' הוא דן בעבירה:

"העבירה כיצד? כהן שהרג את הנפש... וכהן¹⁵ שעבד עבודת כוכבים בין באונס בין בשגגה אע"פ שעשה תשובה אינו נושא כפיו לעולם, שנאמר: 'אך לא יעלו כהני הבמות וגו'', וברכה כעבודה היא שנאמר: 'ולשרתו ולכרך בשמו'. וכן כהן שהמיר לעכו"ם אע"פ שחזר בו אינו נושא כפיו לעולם ושאר העבירות אין מונעין."

מכך, שהרמב"ם פוסל כהן מומר לישא כפיו, לכאורה, היה ניתן לדייק, שהוא סובר כר' נטרונאי גאון, שחילל את כהונתו וכיון שנדחה נדחה.

אך קשה על כך, אם כך סובר הרמב"ם, הוא היה צריך לפסוק שכהן מומר לא עולה לתורה תחילה, אבל הרמב"ם שתק מדין זה, גם כאן וגם שם.

לכן נראה לומר, שהרמב"ם סובר, שכהן מומר לא פקע ממנו קדושת כהונה ואין כהונתו מחוללת. אמנם עשה עצמו כבעל מום, ולכן פסול מנשיאת כפים, שהוקשה לעבודה, אך משאר דברים אינו נפסל.

15. לכאורה יש כפילות בלשון הרמב"ם: "כהן שעבד עכו"ם", ובהמשך: "וכן כהן שהמיר לעכו"ם". הנושאי כלים יישבו זאת כך: כהן שעבד, הכוונה שעבד בפועל, ואילו המיר הכוונה שהודה לע"ז אע"פ שלא עבד. ברפוס רומי הנוסח מעט שונה, ונראה שהוא מחזק את הדיוק הנ"ל. הנוסח שם - "כהן שעבד ע"ז", ובהמשך: "וכן כהן שנשמר לע"ז".

6. הטור והשו"ע

בסימן קכ"ח מסכם הטור את השיטות השונות:

"המיר לא ישא כפיו. וכתב הרמב"ם ז"ל אפילו שב בתשובה ... ורש"י כתב, כיון ששב בתשובה יכול לישא כפיו וכ"כ רבינו גרשום ... והר"מ מרוטנבורג כתב, שאין אומרים לו לעלות, ואם עלה אין מוחין בידו, ורב נטרונאי כתב, שאין להעלות בתורה ראשון, שכבר חילל קדושתו של אהרון ... ולא מסתבר, דאף אם לא ישא כפיו משום דאיתקש לשירות אבל לקרות בתורה ראשון ודאי כיון ששב קרינן ביה 'ובשוב רשע מרשעתו'".

כלומר, הטור הבין, שכל הראשונים (כולל הרמב"ם ובכך יש סיוע לדברינו לעיל) הבינו כמו רגמ"ה, שכהן מומר לא מפקיע את קדושתו, וכאשר שב חוזרת אליו כהונתו, וכן הוא עצמו סובר נגד רב נטרונאי. מרן הב"י כותב:

"לענין הלכה נראה לי, שיש לסמוך על כל הני רבוותא דשרו לישא כפיו, וגם לפתוח פתח לבעלי תשובה, ונראה דעד כאן לא פליגי אלא בהמיר לרצונו דומיא דכהנים, ששימשו בבית חוניו, אבל היכא שאנסו, אפילו לדעת הרמב"ם וספר הזהיר נושא את כפיו, דהוא לא מיקרי מומר אלא אנוס.

ובשו"ע (סעי' ל"ז) כתב:

"מומר לעכו"ם לא ישא את כפיו וי"א שאם עשה תשובה נושא כפיו (וכן עיקר) ואם נאנס לדברי הכל נושא כפיו."

7. סיכום

העלנו שלוש אפשרויות מה מעמדו של כהן מומר. האפשרות הראשונה, שפקעה ממנו קדושת כהונה לגמרי, מופרכת מהמשנה והגמרא במנחות. האפשרות השלישית, שיש לחלק בין קדושת כהונה, לתפקידו ומעמדו ככהן, הקדושה לא פוקעת, אך מעמדו ככהן מחולל, זו דרכו של רב נטרונאי גאון, והוא היחיד שמחזיק בה. שיטתו נדחתה מההלכה, והתקבלה דרכו של רגמ"ה, שאין קדושת הכהונה פוקעת, ואין כהונתו מחוללת. אולם הרי הוא עשה עצמו כבעל מום. נחלקו למעשה, האם נשיאת כפים הוקשה לשירות או לא.